

การทำงานของผู้สูงอายุตอนต้น กลุ่มที่ต้องให้ความสำคัญ และประเด็นที่ต้องคำนึงถึง

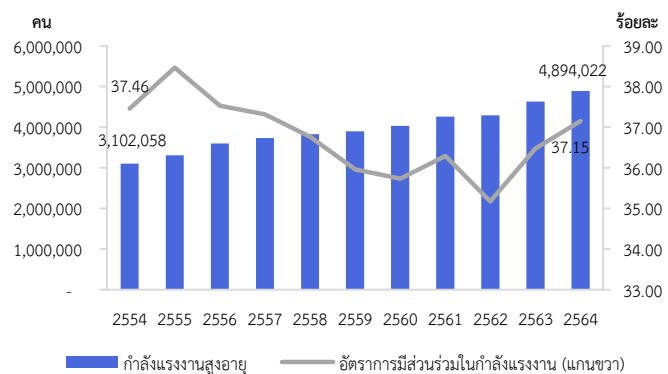
การที่ประเทศไทยเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ส่งผลให้นโยบายและมาตรการรองรับการเปลี่ยนแปลงของผู้สูงอายุ จึงเป็นเรื่องสำคัญ โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุตอนต้นซึ่งยังมีศักยภาพและความพร้อมในการทำงาน อีกทั้งยังมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานสูง แต่อย่างไรก็ตาม หากจะส่งเสริมการทำงานกลุ่มดังกล่าว ยังมีประเด็นที่ต้องคำนึงถึง ทั้งพฤติกรรม และลักษณะการทำงาน เพื่อให้ตอบโจทย์ความต้องการและเป็นไปตามเป้าหมายการพัฒนาประเทศ

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่ทำให้จำนวนผู้สูงวัยเพิ่มมากขึ้น กลายเป็นประเด็นที่ถูกให้ความสำคัญในการที่จะต้องมียุทธศาสตร์และมาตรการเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ซึ่งมาตรการหนึ่งที่ถูกหยิบยกขึ้นมากล่าวถึงเป็นเวลานาน คือ การส่งเสริมการทำงานของผู้สูงอายุ เนื่องจากผู้สูงวัยจำนวนมากยังมีศักยภาพและสามารถช่วยขับเคลื่อนประเทศ รวมทั้งยังเป็นการชดเชยการขาดแคลนแรงงานได้ในบางส่วน ซึ่งประเทศไทยมีแนวทางการส่งเสริมการจ้างงานของผู้สูงวัยปรากฏอยู่ในแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติที่ 11 การพัฒนาศักยภาพคนตลอดช่วงชีวิต โดยในแผนย่อยที่ 5 ระบุถึง การส่งเสริมศักยภาพของผู้สูงอายุที่เน้นให้ผู้สูงอายุพึ่งพาตนเองได้ทางเศรษฐกิจ โดยสนับสนุนให้มีการจ้างงานในกลุ่มผู้สูงอายุและพัฒนาทักษะให้กับผู้สูงวัย โดยเฉพาะกลุ่มวัยสูงอายุตอนต้นที่เป็นวัยที่ยังมีศักยภาพและมีโอกาสกลับเข้ามามีส่วนร่วมในตลาดแรงงานได้ง่ายกว่ากลุ่มอื่น อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาพฤติกรรมและลักษณะการทำงานของวัยดังกล่าว มีประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

สถานการณ์การทำงานของผู้สูงอายุ

1. แม้ภาพรวมตลอด 10 ปีที่ผ่านมา การมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของผู้สูงอายุจะลดลง แต่กลุ่มวัยสูงอายุตอนต้น (60-69 ปี) มีอัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานสูงกว่าวัยอื่นมาก โดยภาพรวมอัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของผู้สูงอายุมีสัดส่วนร้อยละ 37.46 ในปี 2554 และลดลงเหลือร้อยละ 37.15 ในปี 2564 แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายช่วงวัย พบว่า ในปี 2564 วัยสูงอายุตอนต้น (60-69 ปี) มีอัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานสูงถึงร้อยละ 52.35 โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่อายุระหว่าง 60-65 ปี ที่มีอัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานสูงถึงร้อยละ 56.68 ซึ่งค่อนข้างสูงเมื่อเทียบกับประเทศพัฒนาแล้ว¹³ กล่าวคือ ไทยมีอัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของผู้ที่มีอายุระหว่าง 55 – 64 ปี สูงถึงร้อยละ 69.04 ในปี 2564 ใกล้เคียงหรือสูงกว่าบางประเทศในกลุ่ม OECD อาทิ เกาหลีใต้มีสัดส่วนร้อยละ 68.6 เยอรมนีร้อยละ 74.1 และฝรั่งเศสร้อยละ 59.7

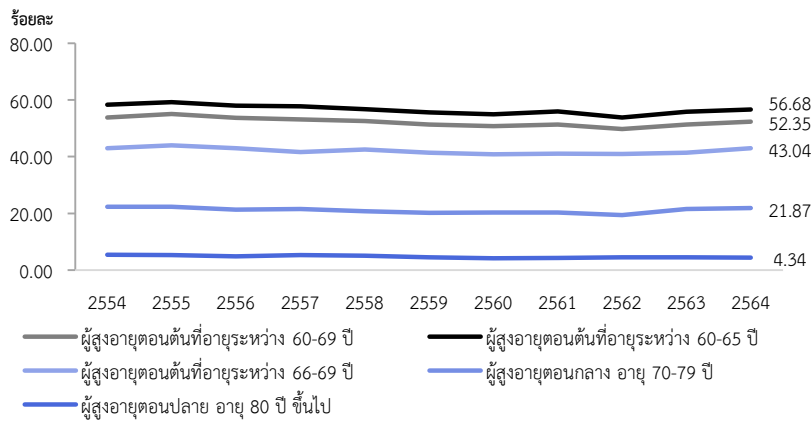
แผนภาพ 23 อัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของผู้สูงอายุ ปี 2554-2564

ที่มา: การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร สำนักงานสถิติแห่งชาติ

¹³ ปรับช่วงอายุ เนื่องจากข้อจำกัดของข้อมูล ทั้งนี้เกาหลีใต้เกษียณอายุที่ 60 ปี เยอรมันเกษียณอายุที่ 65 ปี และฝรั่งเศส เกษียณอายุที่ 62-67 ปี

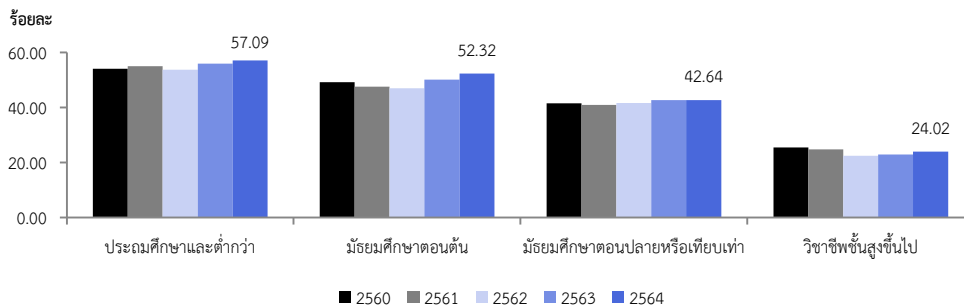
แผนภาพ 24 อัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของผู้สูงอายุ จำแนกตามช่วงอายุ ปี 2554-2564

ที่มา: การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร สำนักงานสถิติแห่งชาติ

2. แม้อัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของวัยผู้สูงอายุตอนต้นจะมีสัดส่วนสูง แต่ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่มีการศึกษาต่ำ โดยในปี 2564 อัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของผู้สูงอายุตอนต้นที่จบการศึกษาในระดับประถมศึกษาและต่ำกว่ามีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 57.09 รองลงมาเป็นระดับมัธยมศึกษาตอนต้นที่ร้อยละ 52.32 มัธยมศึกษาตอนปลายเหลือเทียบเท่าที่ร้อยละ 42.64 ขณะที่อัตราการมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานของผู้สูงอายุตอนต้นที่จบการศึกษาระดับวิชาชีพชั้นสูงมีสัดส่วนเพียงร้อยละ 24.02 เท่านั้น ซึ่งต่ำกว่าระดับประถมศึกษาถึง 2 เท่า สะท้อนให้เห็นว่าผู้สูงอายุที่ยังต้องการทำงานส่วนใหญ่เป็นแรงงานทักษะต่ำ ส่วนผู้สูงอายุที่เป็นแรงงานทักษะสูงไม่ได้ต้องการทำงานมากนัก

แผนภาพ 25 อัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของวัยสูงอายุตอนต้นที่มีอายุ 60-69 ปี จำแนกตามระดับการศึกษา

ที่มา: การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร สำนักงานสถิติแห่งชาติ

3. ผู้สูงอายุตอนต้นส่วนใหญ่ทำงานในภาคเกษตรกรรม แต่มีความแตกต่างกันตามระดับการศึกษา โดย ปี 2564 ภาพรวมผู้สูงอายุตอนต้นที่มีงานทำมีจำนวน 3.92 ล้านคน ในจำนวนนี้ทำงานในภาคเกษตรกรรมคิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 59.14 รองลงมาเป็นภาคบริการที่ร้อยละ 30.20 อย่างไรก็ตาม ผู้สูงอายุที่มีระดับการศึกษาต่างกันจะมีสาขาที่ทำงานต่างกัน คือ ผู้สูงอายุตอนต้นที่มีระดับการศึกษาต่ำ หรือจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่าและต่ำกว่า ซึ่งมีจำนวน 3.72 ล้านคนนั้น ในจำนวนนี้ร้อยละ 61.28 ทำงานในภาคเกษตรกรรม โดยส่วนใหญ่ทำงานในกลุ่มอาชีพพื้นฐาน รองลงมาเป็นภาคบริการที่ร้อยละ 28.09 ขณะที่ผู้สูงอายุตอนต้นที่จบการศึกษาสูง (วิชาชีพชั้นสูงขึ้นไป) ที่มีจำนวน 0.2 ล้านคน ร้อยละ 69.35 ทำงานในภาคบริการในกลุ่มอาชีพผู้จัดการและผู้ประกอบวิชาชีพ และร้อยละ 19.29 ทำงานในภาคเกษตร ทั้งนี้ การที่ผู้สูงอายุตอนต้นที่มีระดับการศึกษาต่ำ ส่วนใหญ่ทำงานในภาคเกษตรกรรม ส่งผลให้รายได้มีความไม่แน่นอน เมื่อเทียบกับกลุ่มผู้สูงอายุตอนต้นที่มีการศึกษาสูง

4. การที่ผู้สูงอายุตอนต้นยังต้องทำงานส่วนใหญ่เกิดจากความจำเป็น อย่างไรก็ตาม เหตุผลในการทำงานมีความแตกต่างกันตามระดับทักษะของวัยสูงอายุ กล่าวคือ ภาพรวมเหตุผลในการทำงานของผู้สูงอายุตอนต้น พบว่า ร้อยละ 52.47 ของผู้สูงอายุที่ทำงานอยู่ในปัจจุบันเกิดจากความจำเป็น อาทิ การต้องหารายได้เพื่อเลี้ยงดูครอบครัว การมีภาระหนี้สิน แต่กระนั้น ผู้สูงอายุตอนต้นที่มีการศึกษาสูงส่วนใหญ่ทำงานเพราะสมัครใจ คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 52.13 แบ่งเป็น คิดว่าสุขภาพยังแข็งแรงและยังมีแรงทำงานร้อยละ 48.07 และใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ร้อยละ 4.06 ขณะที่สาเหตุที่ผู้สูงอายุตอนต้นที่มีการศึกษาต่ำต้องทำงานเนื่องจากความจำเป็นด้านต่าง ๆ คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 52.74 แบ่งเป็นต้องหาเลี้ยงครอบครัวร้อยละ 46.41 รองลงมาคือ อาชีพประจำไม่มีผู้ดูแลร้อยละ 2.79 และยังมีหนี้สินร้อยละ 1.50 นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาความเพียงพอของรายได้ของกลุ่มผู้สูงอายุที่มีการศึกษาต่ำ ยังพบว่า ร้อยละ 45.33 มีรายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ หรือเพียงพอบางครั้ง (ร้อยละ 13.70 ไม่เพียงพอ และร้อยละ 31.63 ไม่เพียงพอบางครั้ง) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาในการทำงานของผู้สูงอายุตอนต้นที่มีการศึกษาต่ำที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก

5. เมื่อพิจารณากลุ่มที่ไม่ได้ทำงาน พบว่า ความชราเป็นสาเหตุหลักที่ผู้สูงอายุตอนต้นไม่ได้ทำงาน โดยผู้สูงอายุตอนต้นที่ไม่ได้ทำงานร้อยละ 53.20 ระบุว่าสาเหตุมาจากความชรา รองลงมาร้อยละ 15.05 ต้องดูแลบ้าน ขณะที่ร้อยละ 12.27 เป็นข้าราชการบำนาญ ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาสาเหตุที่ผู้สูงอายุตอนต้นไม่ได้ทำงานจำแนกตามระดับการศึกษา พบว่า ผู้สูงอายุที่มีการศึกษาต่ำมีสาเหตุเช่นเดียวกับภาพรวมของผู้สูงอายุตอนต้น กล่าวคือ ความชราเป็นสาเหตุหลักที่ไม่ได้ทำงาน โดยคิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 57.28 รองลงมาเป็นต้องดูแลบ้านร้อยละ 16.87 และป่วยหรือพิการร้อยละ 8.36 ขณะที่สาเหตุที่ผู้สูงอายุตอนต้นที่มีการศึกษาสูงไม่ได้ทำงานเนื่องจากเป็นข้าราชการบำนาญที่มีสัดส่วนร้อยละ 55.48 รองลงมาเป็นความชราร้อยละ 32.70 และต้องดูแลบ้านร้อยละ 5.88 ทั้งนี้การที่ผู้สูงอายุตอนต้นที่มีการศึกษาสูงไม่ได้ทำงาน ส่วนหนึ่งเนื่องจากมีรายได้ที่แน่นอนและเพียงพอ กล่าวคือ ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ พบว่า ร้อยละ 71.5 มีรายได้สูงกว่า 100,000 บาทต่อปี ในจำนวนนี้ มากกว่าร้อยละ 40 มีรายได้สูงกว่า 300,000 บาทต่อปี จึงทำให้ไม่มีความจำเป็นต้องทำงาน

ตาราง 9 สาเหตุที่ผู้สูงอายุยังทำงานและไม่อยากทำงาน

เหตุผลที่ต้องทำงาน	การศึกษาต่ำ	การศึกษาสูง	เหตุผลที่ไม่ได้ทำงาน	การศึกษาต่ำ	การศึกษาสูง
สุขภาพแข็งแรง/ ยังมีแรงทำงาน	46.43	48.07	ต้องการทำงาน และกำลังหางาน	2.46	0.77
ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์	46.41	41.50	ต้องการทำงาน แต่ไม่หางาน	1.59	0.75
ต้องหารายได้เลี้ยงดูครอบครัวหรือตนเอง	0.40	0.05	ต้องการทำงาน แต่รอฤดูกาล	3.98	0.20
ต้องส่งเสียบุตร	2.79	2.12	ไม่ต้องการทำงาน/ ดูแลบ้าน	16.87	5.88
เป็นอาชีพประจำไม่มีผู้ดูแลแทน	0.24	2.04	ครอบครัวไม่ให้ทำงาน	3.54	1.24
ยังไม่เกษียณ	1.50	0.96	ชรา	57.28	32.70
ยังมีหนี้สิน	0.83	4.06	ป่วยพิการ	8.36	1.82
ช่วยบุตร/ สมาชิกในครัวเรือน	1.40	1.19	ไม่อยากทำ	1.76	0.90
			ข้าราชการบำนาญ	3.68	55.48
			อื่นๆ	0.47	0.26

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจสถานการณ์ผู้สูงอายุของสำนักงานสถิติแห่งชาติในปี 2564

6. เมื่อพิจารณางานที่ผู้สูงอายุตอนต้นที่ไม่ได้ทำงานแต่มีความต้องการจะทำ พบว่า ส่วนใหญ่ต้องการประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยผู้สูงอายุที่ต้องการทำงานมีจำนวนทั้งสิ้น 0.31 ล้านคนในปี 2564 ร้อยละ 58.95 มีความต้องการทำการเกษตร รองลงมาเป็นการทำธุรกิจส่วนตัวที่ร้อยละ 23.37 อย่างไรก็ตาม กลุ่มการศึกษาสูงร้อยละ 35.22 ต้องการงานเป็นลูกจ้างภาคเอกชน รองลงมาร้อยละ 32.74 ต้องการ

ทำธุรกิจส่วนตัว และร้อยละ 16.69 ต้องการทำการเกษตร ขณะที่กลุ่มผู้สูงอายุการศึกษาต่ำต้องการทำการเกษตรถึงร้อยละ 60.72 รองลงมาเป็นธุรกิจส่วนตัวร้อยละ 22.98 และรับจ้างทั่วไปร้อยละ 10.36

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่า การส่งเสริมการทำงานของกลุ่มผู้สูงอายุโดยเฉพาะในช่วงวัยสูงอายุตอนต้น อาจต้องให้ความสำคัญกับกลุ่มผู้สูงอายุตอนต้นการศึกษาสูงเป็นหลัก เนื่องจากยังมีอัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานต่ำกว่าระดับการศึกษาอื่น และยังมีจำนวนกำลังแรงงาน รวมทั้งมีผู้มีงานทำน้อยทั้งที่เป็นกลุ่มมีความพร้อม ซึ่งนอกจากจบการศึกษาสูงแล้วยังมีสถานะสุขภาพที่ดี โดยมีสัดส่วนของผู้ที่ยังมีสุขภาพดีถึงร้อยละ 72.21 ของผู้สูงอายุตอนต้นทักษะสูงที่ไม่ได้ทำงานทั้งหมด อย่างไรก็ตาม กลุ่มดังกล่าวส่วนใหญ่ไม่มีความต้องการที่จะทำงานเนื่องจากมีรายได้เพียงพอหลังเกษียณ ซึ่งหากต้องการให้แรงงานกลุ่มนี้กลับเข้ามาเป็นกำลังแรงงานอาจต้องมีการศึกษาความต้องการทำงานของคนกลุ่มนี้ และมีมาตรการจูงใจที่จะส่งเสริมและดึงดูดให้แรงงานกลุ่มนี้กลับเข้ามาทำงานต่อไป สำหรับกลุ่มผู้สูงอายุตอนต้นการศึกษาต่ำซึ่งมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานสูงและมีจำนวนมาก ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและมีรายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับมาตรการด้านรายได้เพื่อให้ผู้สูงอายุพึ่งพาตนเองได้ รวมทั้งอาจต้องพิจารณามาตรการส่งเสริมการทำงานอื่น ๆ อาทิ แหล่งทุนในการประกอบอาชีพดอกเบี้ยยต่ำ เพื่อสนับสนุนให้ผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีโอกาสในการทำงานมากขึ้น ขณะเดียวกันต้องมีมาตรการยกระดับทักษะ เพื่อให้ผู้สูงอายุตอนต้นสามารถพัฒนาทักษะและไปทำงานในอาชีพที่เป็นที่ต้องการและมีรายได้ที่มั่นคงยิ่งขึ้นเพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายของแผนแม่บทการพัฒนาศักยภาพคนตลอดช่วงชีวิตในการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีรายได้ที่เพียงพอต่อไป